

تأثیر جنگ جهانی دوم بر زندگی کارکنان دولت سال ۱۳۲۱ خورشیدی
معیشت سخت کارمندان در دوران اشغال ایران

سنای با موضوع گرسنگی، فصلی، بیکاری و احتیال شورش مردم در دوران جنگ جهانی دوم

سیده نعیمه زینبی| در میان اخبار تاریخی می‌خوانیم که ایران نخواست در جنگ جهانی دوم شرکت کند و اعلام بی‌طرفی کرد اما کشورمان به بهانه‌های مختلف توسط متفقین اشغال شد و خواسته یا ناخواسته درگیر جنگی با ابعاد جهانی شد و تبعات این اشغال خیلی سفت و سخت گریبان مردم را گرفت.

- کارمندان به دنبال نجات از بیکاری

از پیامد هایی که جنگ جهانی دوم برای ایران به ارمغان آورد و هیچ‌کدام از مردم این دیار کهن از آن گریزی نداشتند، فقر و بیکاری بود؛ اتفاقی که تقریباً برای همه اقشار رخ داد. در واقع پس از شهریور ۱۳۲۰ خورشیدی همه کارهای عمرانی متوقف و عده زیادی از مردم بیکار شدند. تا وقتی‌که حمل لوازم و مهمات به شوروی ادامه داشت، جمع اندکی کار پیدا کردند اما عده زیاد دیگری که ارتباطی با جنگ و روس‌ها نداشتند، شغلشان را از دست دادند و بیکاری و رکود اقتصادی گریبانشان را گرفت. کارگران و دهقانان بیکار هم که گرفتار سختی معیشت شده بودند و مفری برای تأمین نیازهای اولیه زندگی‌شان نداشتند، دست به دامان دولت وقت شدند تا آن‌ها را در دستگاه دولتی به‌کار بگیرد. در این شرایط بیشتر افرادی که اندک سوادى داشتند یا می‌توانستند وسیله‌ای به دست بیاورند، به خدمت دولت درآمدند. این اتفاق باعث شد که عده کارمندان دولت در یک مدت کوتاه چند برابر و قسمت عمده درآمد دولت صرف پرداخت حقوق هزاران کارمندان اضافی دولت شود.

- کارمندان و گرانی طاقت‌فرسا

در این مدت وجوهی که بایست صرف عمران و آبادانی کشور می‌شد و حاکمان بایدان را در مسیر تولید هزین‌ه می‌کردند، خرج رف‌ع بیکاری و در واقع نجات مردم رنج‌دیده از گرسنگی شد. در آن مقطع زمانی، همه درآمد دولت صرف پرداخت حقوق کارمندان می‌شد ولی با این‌حال دولت با کسری بودجه روبه‌رو بود و در پرداخت حقوق کارمندان با مشکل مواجه شد و آن‌ها را هم به سختی انداخت. حالا وقتی کارمندان دولت نان برای خوردن نداشتند، حساب کنید در خارج از دایره کارکنان دولت در شهرها و روستاهای ایران چه خبر بود. حدود هشتاد سال پیش، روس‌ها و انگلیسی‌ها امنیت و آسایش را از ملت گرفته بودند و این اشغال، مسیرهای کسب درآمد را برای مردم عادی کور کرده بود تا همه آن‌ها گرفتار فقر، گرانی و گرسنگی باشند. بیچاره مردمی که نخست وزیران و دولت‌مردان‌شان به جای رسیدگی به مشکلات آن‌ها مجری سیاست‌های دیکته شده متفقین بودند و البته چاره دیگری نداشتند.

حالا با احتساب چنین شرایطی به ۲۸ آبان ۱۳۲۱ می‌رویم، زمانی که حدود چهارده ماه از اشغال ایران توسط متفقین می‌گذرد و مشکلات بر سر مردم وار شده است. در این شرایط روزنامه «آزادی» به سراغ مشکلات کارمندان دولت می‌رود و در یک مطلب درباره آن‌ها می‌نویسد، «گرانی عجیب و بهای روزافزون مایحتاج زندگی فشارش از همه بیشتر بر دوش مستخدمین دولت و کارمندان ادارات است که داری حقوق معینی هستند و عواید دیگری ندارند و فشار این سختی و گرانی هم به حدی طاقت فرساست که دارد به استیصال و پریشانی اغلب آن‌ها تمام می‌شود.»

- درخواست تشکیل مؤسسه تعاونی کارمندان

در ادامه، این جریده مسئولیت این کار را بر گردن استاندار استان نهم می‌اندازد و نوید تأسیس مؤسسه تعاون مصرف را در آینده نزدیک به آن‌ها می‌دهد: «[ازنجایی‌که رعایت حال آنان (کارمندان)] نیز مورد توجه جناب آقای استاندار است، طبق اطلاع واصله چندروز پیش به مرکز اقدام لازم و تأکید نموده‌اند که از طرف دولت شعبه مؤسسه تعاون مصرف در استان نهم نیز تشکیل شود و مایحتاج زندگی کارمندان را به بهای ارزان تهیه و به آنان بفروشد. از طرف آقای پیشکار دارایی نیز این تقاضا از وزارت دارایی شده است.»

در پایان این خبر روزنامه آزادی از مسئولان وقت تقدیر و تشکر می‌کند و می‌خواهد این ماجرا هرچه زودتر به سرانجام برسد، «ما به نام مستخدمین و کارمندان دولت در خراسان از جناب آقای استاندار و آقای پیشکار تشکر نموده، تقاضا داریم مجدداً تأکید فرمایند که هر چه زودتر این بنگاه در این استان تشکیل و حاجت کارمندان را برآورده، کمک بیشتر به رفاه عموم و اصلاح امور شده است.»

- مساعده ۲ ماهه برای کارمندان

این روزنامه در ۹ آذرماه سال ۱۳۲۱ خورشیدی از مساعده دوماه‌ه به کارمندان خبر می‌دهد تا بخشی از مشکلات معیشتی آن‌ها را رفع کند و متوجه شویم هنوز خبری از تشکیل صندوق تعاون کارمندان نیست، «چون مقرر گردیده است که به کارمندان دولت دو ماه حقوق به‌طور مساعده داده و تا آخر سال از حقوق آن‌ها کسر و استهلاک شود، از جناب آقای استاندار تقاضای کارمندان دولت آن است مقرر فرمایند این مبلغ را به آن‌ها مواد خواروبار بدهند.» این اخبار نشان می‌دهد که در آن زمان اوضاع اقتصادی مردم آن قدر نامناسب بوده است که حتی کارمندان هم برای تأمین معیشت خود به گرفتن مساعده و راه‌اندازی صندوق تعاون روی آورده بوده‌اند و کمبود خواروبار و قحطی آن زمان در حدی بوده است که اگر به جای پول به مردم خوراکی می‌دادند، در واقع برای آن‌ها یک امتیاز محسوب می‌شده است.

منابع؛ اخبار خراسان در مطبوعات دوره محمدرضا شاه پهلوی، تألیف سید مهدی سیدقطبی، پیامد های اشغال ایران در شهریور ۱۳۲۰، نوشته حسن جلال پور و امیر محمدی.

شهریار

۲شنبه
۱۳۰۳
۱۳۲۱
۲۲۵۵

۱۵
SHAHIRANEWS.IR

تاریخ و هویت

خیابان شرکت ملی پخش فراورده های نفتی ایران / دهه ۳۰ قرن ۱۴ خورشیدی

درباره کوچه «وحدت» که روزگاری گذر نخستین فعالان صنعت نفت در مشهد بوده است

عبور از تاریخ کوچه شرکت «کانتور»

رضا سلیمان نوری| داستان ایجاد کوچه «وحدت یک» و دو همزاد آن (یعنی «وحدت ۱/۱» و «وحدت ۱/۲») ریشه در یک تغییر عمده در کشور، یعنی تغییر سوخت مصرفی از زغال و چوب به نفت دارد؛ ماجرابی که ابتدا باعث ایجاد مجموعه اداری و مشاغلی جدید در مشهد شد و تغییراتی را هم در وضعیت اراضی مسکونی شهر رقم زد؛ از جمله اینکه بخشی از محوطه وسیع میدان کهنه مسکونی شد و تعدادی کوچه جدید را هم به نقشه جدید مشهد اضافه کرد، تعدادی از این کوچه‌ها، سه کوچه نخستین بولوار وحدت از جانب جنوبی هستند.

کوچه وحدت تا پایان دوره قاجار

کوچه «وحدت یک» و دو فرعی مجاور آن را می‌توان از جدیدترین کوچه‌های شمالی ایجادشده در داخل محدوده برج و باروی شاه‌طهماسبی مشهد دانست. براساس اسناد و اطلاعات موجود، هیچ رد و اثری از سکونت انسانی در محدوده این کوچه‌ها تا پایان دوران قاجار وجود ندارد. در نقشه دالمج که کامل‌ترین نقشه عهد قاجاری مشهد محسوب می‌شود، این کوچه‌ها به رنگ سبز نشان داده شده‌اند و شامل بخش شمالی محوطه میدان کهنه شهر می‌شوند. این بخش باتوجه‌به قراین موجود که مهم‌ترین آن، خود نام میدان کهنه است، زمانی مسکونی بوده اما به مرور زمان کاربری آن به فضای سبز، کشاورزی و باغداری تغییر کرده است. متأسفانه هیچ اطلاع دقیقی از وضعیت مالکیتی این محدوده در آن دوران و ادوار قبل از آن وجود ندارد و اکنون نه می‌توان گفت اراضی قدیم این‌کوچه (در دوره قاجار) از آن چه کسانی بوده است و نه می‌توان گفت که کاربری آن‌ها چه بوده است.

ناگفته نماند که در نقشه ۱۳۰۳هرتسفلد هم وضعیت این محدوده تغییر چندانی با قبل نکرده و در این نقشه هم فضای موردنظر محدوده‌ای رها و خالی از هر نوع عوارض انسانی ترسیم شده است. به عبارت دیگر می‌توان به یقین گفت که تا پایان دوران قاجار در محدوده کوچه‌های «وحدت یک»، «وحدت ۱/۱» و «وحدت ۱/۲» هیچ فضای سکونتی انسانی و نظام کوچه‌بندی شهری وجود نداشته است.

کوچه وحدت پس از انقلاب اسلامی

این کوچه به‌تدریج و از حدود سال ۱۳۲۵ یعنی پس از آغاز طرح نوسازی و بهسازی اطراف حرم مطهررضوی، ماهیت مسکونی خود را از دست داد. این تغییر وضعیت با انتقال مجموعه شرکت نفت از بولوار وحدت نیز تشدید شد، به‌نحوی‌که در فاصله زمانی بسیار کوتاهی شاغلان شرکت نفت که ساکن این محدوده بودند، منازل خود را فروختند و از آن کوچ کردند.

این تغییرات در دو کوچه «وحدت ۱/۱» و «وحدت ۱/۲» به‌نحوی دیگر اجرایی شد؛ زیرا اغلب پلاک‌های این کوچه‌ها توسط سازمان مجری طرح نوسازی بافت پیرامون حرم مطهر خریداری شد و پس از تخریب منازل موجود در آن‌ها به عنوان یک زمین بزرگ در اختیار سرمایه‌گذاران قرار گرفت، حرکتی که البته در اغلب موارد باسرانجامی خوش همراه نبود. به‌نحوی‌که امروزه در «وحدت ۱/۲» تنها چهار پلاک مسکونی باقی مانده است. وضعیت «وحدت ۱/۱» تا حدی بهتر از «وحدت ۱/۲» بوده و شمار پلاک‌های مسکونی آن دورقمی است اما اغلب این پلاک‌ها کاربری زائری پیدا کرده‌اند و کوچه تقریباً خالی از ساکنان قدیمی است. کوچه «وحدت یک» هم در این مدت نه تنها شاهد ساخت‌وساز اقامتی‌های متعدد بوده که در بخشی از آن یک پارکینگ مکانیزه شهرداری نیز نصب شده است.

کوچه وحدت در دوران پهلوی‌ها

داستان کوچه «وحدت یک» و دو همزاد آن در دوران پهلوی‌ها درست برخلاف دوران قاجارها بوده و می‌توان دهه‌های نخست این دوره را زمان تولد این کوچه بیان کرد. محدوده این کوچه در نقشه سال ۱۳۱۰ خورشیدی (مشهور به نقشه توسعه مشهد) وضعیتی مشابه سده قبل دارد و هیچ ساختار شهری در آن دیده نمی‌شود اما این مسئله تا حد زیادی در نقشه ۱۳۲۵ مشهد تغییر می‌کند. در این نقشه در محدوده موردنظر و به موازات بهره یا همان دیوار شهر کوچه‌ای قرار دارد که از طریق یکی از فرعی‌های خود به کوچه در حال شکل‌گیری «حاج تقی» و سپس به محدوده کوچه «جت» (جوادیه فعلی) متصل شده است. این کوچه اندکی بعد و در نقشه سال ۱۳۳۲ وضعیت کامل‌تری به خود می‌گیرد. در این نقشه که برای نخستین بار وضعیت محدوده اراضی شرکت ملی نفت (که آن زمان در لهجه مشهدی به آن «کانتور» می‌گفتند) هم مشخص شده است، کوچه «وحدت یک» دارای سه فرعی غربی و یک فرعی شرقی است که همگی بن بست هستند.

همچنین یک فرعی جنوبی هم پس از تغییر مسیر کوچه به غربی-شرقی دیده می‌شود که به کوچه «حاج تقی» ختم می‌شود. در این نقشه هیچ اثری از دو فرعی «وحدت ۱/۱» و «وحدت ۱/۲» وجود ندارد، این امر خود بازگوکننده ایجاد این کوچه‌ها از دهه چهارم قرن گذشته به بعد است. ناگفته نماند که در این نقشه کوچه «وحدت یک» بن بست نبوده و به موازات بهره شهر تا ابتدای کوچه «دروازه‌دولاب» (راد کنونی) امتداد داشته است. البته در نقشه‌های دهه ۵۰مشهد، این سه کوچه وضعیتی دیگر دارند. کوچه «وحدت یک» بن بست شده و دو کوچه «وحدت ۱/۱» و «وحدت ۱/۲» هم به صورت موازی با «وحدت یک» شکل گرفته‌اند. به عبارت بهتر این سه کوچه در سال‌های منتهی به انقلاب سه کوچه موازی بوده‌اند که از طریق پلاک‌های مشترک و چندفرعی به هم مرتبط بوده و یک مجموعه هماهنگ را تشکیل می‌داده‌اند؛ مجموعه‌ای که اغلب ساکنان آن کارکنان شرکت نفت مستقر در سوی دیگر خیابان بودند و می‌توان مدعی شد که باگسترش این شرکت، نظام شهری در این بخش از شهر کامل تر شده است.

چهره‌های شاخص کوچه وحدت

یکی از چهره‌های شاخص ساکن این کوچه آقای «راک» معروف به «حاج حسن آبی» است. این فرد در دورانی که هنوز خبری از لوله‌کشی آب نبود، با درشکه از سرچشمه و قنات‌های مشهد آب بار می‌زد و در خانه‌ها توزیع می‌کرد. «حاج اسحاق جاهدی کچاک» و اقف تنها بنای مذهبی کوچه، یعنی «مسجدالرضا» هم از دیگر چهره‌های شناخته‌شده این کوچه است. همچنین باید از آقایان «بشوری»، «اسفندیاری»، «مظهری»، «رنجبر»، «عباسی مقدم» و «حشمئی» به عنوان تعدادی از کارکنان شرکت